

עומק הפשט

בס"ד, יום ג' פרשת מקץ כ"ו כסלו נר ב' דחנוכה תשע"ט, גיליון נושא, בענינא דיומא.

בירורי הלכה ופסקי דין אקטואליים, מפי גדולי ופוסקי הדור שליט"א. לעורך לב המעיין, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה.

גליון נושא:

'כיצד מברכין על סופגניות'

פנינים

מקור המנהג לאכול סופגניות

קלוי בשמן: מנהג ישראל לאכול סופגניות בחנוכה וידוע מה שכתב בקובץ שריד ופליט (טולידאנו, ירושלים תש"ה, עמודים 7-8) שהעתיק כתב יד תימני - מאת אביו של הרמב"ם - רבינו מיימון בן יוסף, ותמצית דבריו, שאין להקל ולזלזל בשום מנהג ישראל אפילו מנהג קל, וכבר פשט מנהג הקדמונים לעשות סופגנין בערבי אלספינג, והם הצפחיות בדבש ובתרגום האיסקריטין, משום שהם קלויים בשמן זכר לברכתו. [הערה; לפי טעם זה, הענין רק בסופגניות מטוגנות, אבל האוכל סופגניות אפיות לא מקיים את המנהג].

אל תטוש: והביא מרינו נסים (במגילת סתרים) שאין לבזות מנהגי ישראל בכל מאכלי המועדים, כמו סופגניות בחנוכה, ראש בראש השנה, חלב בפורים ובמוצאי פסח, פולים בהושענא רבה. וכלשון הנביא (משלי א ח) וְאֵל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אֱמֶךָ: דת אומתך אל תעזוב. ונזכרו מנהגים כמו אלה, בקבלת הגאונים ראשי ישיבות, ולא יבזה דבר שעשו הקדמונים.

על מזבחך: טעם נוסף אמר הג"ר שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה חנוכה פרק יז הערה 20) על פי המסופר בגמ' (עבודה זרה דף נב:), שבחנוכת בית חשמונאי טיהרו את כל המקדש, אבל את אבני המזבח לא ידעו לטהר וגזזום, והצטערו על כך, ולכך נהגו במאכלים שמברכים עליהם ברכת על המחיה, שבה מזכירים 'ועל מזבחך'. אבל בברכת המזון אין מוזכר המזבח בפירוש.

דרך צחות: ידוע השיר על חנוכה באידיש - און הייסע זודיגע לאטקעס העסן מיר אן א'שיער. (תרגום); וסופגניות עסיסיות וחמות, אוכלים אנחנו ללא שיעור). צריך להבין, מדוע מדגישים בלי שיעור. לפי המבואר בפנים שמטוגן דינו כמבושל, ויכול לאכול הרבה ללא חשש קביעות סעודה, מובן הלשון שיכול לאכול בלי שיעור ואין חשש ספק ברכת המזון. ❖

מאכל אפוי מטוגן ומבושל

הקדמה: בצק מבלילה עבה שאינו נשפך מכלי לכלי מחמת עוביו, ובישלו או טיגנו ולא אפאו, נחלקו הדעות בשו"ע (סימן קסח סעיף יג): לדעה הראשונה - דעת רוב הראשונים, ברכתו 'מזונות' ו'על המחיה', אפילו שיש עליו תואר לחם, ואפילו אם קבע סעודתו עליו (משנ"ב ס"ק ע) כי ברכת 'המוציא' נקבעת באפיה בתנור. לדעה השניה - דעת רבינו תם, אם יש עליו תואר לחם מברך 'המוציא' ו'ברכת המזון', כיון שבלילתו עבה ויש לו תואר לחם, מתחייב ב'המוציא' בלישה אף ללא אפיה.

1. ירא שמים יהמיר

להלכה: מסיים השו"ע, 'ירא שמים יצא ידי שניהם', ויברך על לחם תחילה. ורק אם אין עליו תואר לחם כגון אטריות, לכל הדעות ברכתו מזונות ועל המחיה.

הוראת הרמ"א (שם) שהמנהג להקל כדעה הראשונה שברכתו 'מזונות' ו'על המחיה'. וכתב המשנ"ב (ס"ק עה) בשם המגן אברהם, ומשמעות הגר"א שהמנהג להקל ולברך 'על המחיה' הוא רק באופן שלא קבע סעודה, שכל זמן שלא שבע חיוב ברכת המזון שלו מדרבנן, וספק דרבנן לקולא. אבל אם קבע סעודה, מברך ברכת המזון מספק דאורייתא. וכל זה דוקא כשהלישה היתה על דעת לאפות, אבל אם לש על דעת לבשל או לטגן, אפילו אכל כדי שביעה, מברך רק 'על המחיה'.

וכתב בשונה הלכות (סעיף כא) שנראה מהחזו"א (או"ח סימן כו ס"ק ב ג ט) שאפילו אם קבע סעודה, ותכנן לאפות, מברך 'מזונות' ו'על המחיה', אבל אם חזר ואפאה נחשב לחם גמור.

2. סופגניות מטוגנות - ברכתו 'מזונות'

כמעט כל הסופגניות המיוצרות בימינו עשויות מעיסה עבה במתיקות מועטת, ומטוגנות בשמן עמוק, וביררנו בכמה ועדי כשרות מהודרים, וקבעו פה אחד, שכל הסופגניות בהשגחתם המהודרת, מטוגנות בשמן עמוק ואינם אפיות, וברכתם 'מזונות' ו'על המחיה' ללא שום פקפוק אפילו באכל

כדי שביעה, וירא שמים לא יאכלם כי אם בתוך הסעודה. וכן מנהג העולם, לברך על הסופגניות 'מזונות'. ועלינו לברר שורש המנהג, מדוע אין כאן משום 'ירא שמים יחמיר' שהזכיר הרמ"א.

לדעה הראשונה בשו"ע, שעליה אמר הרמ"א שכך המנהג, ברכת הסופגניות 'מזונות'. ואפילו אם אכל כדי שביעה וקבע סעודתו עליהם, אין להחמיר משום דברי המגן אברהם והגר"א, כי הרי עשוי מבצק מיוחד שנעשה על דעת הטיגון, והכרעת המשנ"ב שאם הלישה על דעת לטגן אחר כך, אפילו אכל כדי שביעה מברך 'על המחיה'. וגם מדברי החזו"א יוצא, שאפילו ירא שמים אין צריך להחמיר בזה, ואפילו אם קבע ברכתו 'מזונות' ו'על המחיה'.

אבל לדעה השניה בשו"ע, וכפי הכרעת השו"ע 'ירא שמים יחמיר' לאכלו רק תוך הסעודה, לכאורה צריך להחמיר בסופגניות מטוגנות לאכלו רק תוך הסעודה, אולם מחברי זמננו מצדיקים את מנהג העולם, שהרבה יראי שמים אין מחמירים לאכלו דוקא בתוך הסעודה, שבעצם עיקר הדין כדעה הראשונה שברכתו מזונות, ויש לצרף ולהוסיף כמה טעמים להסביר מדוע אין כאן 'ירא שמים יחמיר'.

א. מטוגן בהרבה שמן: בספר **פני השלחן** (עמוד נז) מבאר על פי דברי ה"ז שהובא **בביאור הלכה** (סימן קסח סעיף יג ד"ה וכל זה) שטיגון בהרבה שמן נחשב פת הבאה בכיסנין, ודינו כמו שהכניס הרבה שמן משעת הלישה, ומברך 'מזונות' גם לפי ה"ש חולקים' שבצק מבושל ברכתו 'המוציא'. ומבואר **במשנ"ב** (ס"ק סט) שאם נותן מעט שמן שלא ישרף, אינו נחשב טיגון במשקה ודינו כאפיה גמורה, כמבואר **ברמ"א** (סעיף יד). אבל הסופגניות מטוגנות בשמן עמוק כמו צ'פס, ונבלע הרבה שמן שנשפג היטב בסופגניה, וממילא ברור שברכתו מזונות.

ב. נילוש בסוכר: בספר **וזאת הברכה** (לוח הברכות הערה קא, בירור הלכה יב) מוסיף עוד טעם, אם הסופגניה נילושה ברוב סוכר ומלאה בריבה שניכר טעמם בעיסה, נחשב כפת הבאה בכיסנין, וברכתה מזונות כשלא קבע סעודתו, ואם קבע עליה סעודתו, ירא שמים יחמיר ויאכלו רק תוך הסעודה לשובע ולא לקינוח, ונהגו להקל אפילו אם קבע סעודתו עליה.

תמהו, שהרי הסוכר אינו מרובה, ודומה לחלה מתוקה שברכתה 'המוציא' לדעת הרמ"א (קסח סעיף ז) שצריך שיהיה התבלין רוב, עד כדי שטעם התבלין והדבש הם עיקר. ועוד שבדרך כלל מילוי הריבה נעשה אחרי האפיה ואינו נחשב ממולא, כמבואר **במשנ"ב** (סימן קסח ס"ק כז), וגם הסוכר שמפזרים על גבי הסופגניה הוא חיצוני, ודומה למריחת שוקולד על גבי פרוסת לחם, שודאי ברכתו המוציא. וצריך לומר שכיון שמעיקר הדין הלכה כדעה הראשונה שברכתו 'מזונות', ורק שיש דין של ירא שמים יחמיר, כלפי זה נוכל לצרף את דעת השו"ע (שם) שסובר שאם טעם התערובת ניכרת בעיסה ברכתו 'מזונות'.

ועוד שהרי כתב **בארחות רבינו** (חלק א עמוד עט) בשם **החזו"א** בכוונת המשנה ברורה, שצריך רוב שמן ודבש, "לאו דוקא רוב, אלא העיקר שיהיה טעם טעים של מזונות, שבני אדם מתענגים על זה, ואוכלים את זה כמזונות". לפי דבריו אפשר לומר, מאחר שצורת הסופגניה שמניחים עליה סוכר במפעל או בחנות, דינה כפת הבאה בכיסנין, למרות שהוא רק אחרי האפיה, בכל זאת הרי עיקר צורת המאכל הוא לתענוג ולא לשובע. ומילוי הריבה מחשיבה את הסופגיה ל'ממולא' אף שהוא אחרי הטיגון.

ג. השו"ע חזר בו: חידוש גדול כתב **באור לציון** (חלק ב פרק יב סוף הערה ה, הערה י ד"ה ועל) שהשו"ע חזר בו ממה שכתב כאן שירא שמים יחמיר, כי בהלכות חלה (יו"ד שכט סעיף ג) פסק שעיסה עבה על דעת לבשלה או לטגנה פטור מחלה, ולא כתב שירא שמים יחמיר. לפי דבריו יוצא, שגם לדעת השו"ע ברכת הסופגניה מזונות ולא שייך לומר ירא שמים יחמיר.

אמנם **בהלכה ברורה** (בירור הלכה אות ל, חלק ח עמוד תע) חולק וקובע בפירוש שהשו"ע לא חזר בו. ובספר **במעדני אשר** (ברכות סימן כד אות א) תמה על דברי האור לציון, שלפי דבריו יוצא שהבית יוסף חזר בו שלוש פעמים, שהרי הבית יוסף הזכיר דין זה בשלושה מקומות, ולא מסתבר שחזר בו ג' פעמים, וגם מצד התאריכים של הוצאת הספרים לאור, לא מסתבר שהשו"ע חזר בו, כי בין גמר כתיבת השו"ע עד הדפסתו לראשונה עברו עשר שנים, ולמה לא תיקן זאת בספרו.

ד. אינו צורת לחם: כאשר לא קבע סעודה על הסופגניה, יש טעם נוסף לברך 'מזונות', על פי היסוד המפורסם של **הלבוש** (סימן קסח סעיף ו) בגדר הדין שפת הבאה בכיסנין ברכתה 'מזונות', שלא קבעו חכמים 'המוציא' ו'ברכת המזון' רק בלחם שנאפה כדרכו ללא שינוי, ודרך בני אדם להחשיבו ולקבוע עליו סעודה, אבל כל שנעשה בו שינוי שאין דרך בני אדם להחשיבו כפת ולקבוע עליו סעודה, אינו מברך 'המוציא' ו'ברכת המזון' רק אם יאכל כשיעור קביעות סעודה. עכ"ד. וגם בסופגניה עיקרה נועד ל'נשנוש' ולא לקביעות סעודה כתחליף ללחם.

3. סופגניות אפויות - ספק אם ברכתו 'המוציא' או 'מזונות'

לאכול בריא: בשנים האחרונות, גוברת המודעות לחשיבות הענין של לאכול בריא, והנזק המצטבר שנגרם לגוף האדם כתוצאה מצריכת קלוריות, כולסטרול, סוכר לבן, שמרים, שומן רווי, ושומן טראנס, ישנם שנמנעים מאכילת סופגניות מטוגנות, ואופים את הסופגניות כתחליף לטיגון בשמן. קיים מתכונים לאפיה ביתית של סופגניות. והטעם של הסופגניה הוא כמו 'לחמנייה מתוקה' שברכתו המוציא ללא פקפוק לפי הרמ"א. [ורק אם 'מי פירות' יותר מהמים, ברכת הסופגניה 'מזונות', ומחשבים ומצרפים את הביצים מרגרינה שמן וסוכר, ובודקים אם הם יותר מהמים].

והוסיף בשו"ת אבוא במ (סימן א סעיף יא) שבחנניות וברשתות מזון גדולות, יש מחלקה לדברי מאפה, המגיעים קפואים, ואופים אותם בתנור המקומי (ללא פיקוח ועד כשרות מסוים), כדי למכור מאפים טריים וחמים. הסופגניות הנמכרות במחלקה זו, עוברות טיגון קל במפעל ואינם ראויות לאכילה עדיין, ובחנות אופים אותם בתנור ולא מטגנים כלל.

'טיפ': עצה פשוטה להבחין, האם הסופגניה שלפניו מטוגנת או אפויה, אם יש פס לבן באמצע הסופגניה מכל הצדדים הרי שהסופגניה מטוגנת, כי הטיגון הוא משני הצדדים, ובאמצע נשאר לבן. אבל אם אין פס לבן, הרי שהסופגניה אפויה, כי באפיה בתנור כולו נהפך ל'חום'.

וכתב על כך בספר הלכות יום ביום (הלכות ברכות חלק ב פרק יד סעיף יט), שסופגניות האפויות אפילו ששמים בהם מעט סוכר וריבה, יש להיזהר לאוכלם רק בתוך הסעודה, כיון שהסוכר מועט בעיסה ולא מועיל לדעת הרמ"א וסיעתו, כמות ה'ריבה' שמכניסים לתוך הסופגניה לא מספיקה להפכו ל'מזונות', כיון שמכניסים את המילוי אחרי האפיה וגם היא מעט מאד, והרי מבואר בשו"ע הרב ובמשנ"ב (ס"ק פה) שבכדי להחשיבו פת הבאה בכיסנין, צריך שיהיה הרבה תבלין בתוך המאפה, שהם העיקר בהטעם לגבי הקמח. כך גם צריך שיאפו ביחד, כדי שיכנס היטב הטעם לעיסה.

הצירופים שהוזכרו למעלה לבאר מנהג העולם שמברכין מזונות על סופגניות מטוגנות, נאמרו רק במטוגן שמעיקר הדין ברכתו 'מזונות', וירא שמים יחמיר וזוה מועיל הצירופים שלא צריך להחמיר, אבל באפוי שמעיקר הדין ברכתו 'המוציא' שכל המחלוקת בין שני הדעות בשו"ע היה רק אם טיגנה או בישלה אבל באפאה ברכתה 'המוציא', ואין די באותם סברות להפכו ל'מזונות'.

ויש אומרים, שעדיין מכלל ספק לא יצאנו האם ברכתו 'המוציא' או 'מזונות', כיון שעשוי לקינוח ומתוק מאוד וכדברי הארחות רבינו שהובא לעיל.

4. עצות לצאת מידי ספק

דברי השו"ע: אדם שרוצה לצאת מידי כל הספקות לגבי עיסה שממולא בבשר, מבואר בשו"ע (סעיף יג) שהפתרון הוא לאכלו בתוך הסעודה, ויוצא ב'המוציא' גם בלי 'מזונות'.

מסביר הביאור הלכה (ד"ה וירא שמים) בשם המגן אברהם שרק בממולא בשר מועיל לפטור מברכה כשאוכל בתוך הסעודה, כיון שבא לתבשיל ולמזון ולא לקינוח, אבל כשאין ממולא בשר אינו מועיל כי הוא בספק 'מזונות', וברכת 'המוציא' אינו מוציא 'מזונות'. ולכן יעשה עצה אחרת, שיכוין לאכלו למזון ולא לקינוח. והביא בשם ספר הלכה ברורה שיכוין בפירוש לפוטורם בברכת 'המוציא'.

א. לפוטרו בהמוציא: לגבי סופגניה שאינה ממולאת בשר, לכאורה אין מועיל הפתרון של השו"ע, אולם כתב בהליכות שלמה (פרק יז הלכה י) שאם אוכל סופגניה באמצע הסעודה, לכל הדעות אינו מברך, לא מיבעיא כשאוכלו לשובע, שדינו כדברים הבאים מחמת הסעודה שאין מברכים עליהם, אלא אף כאשר באים לקינוח בסוף הסעודה, למרות שמבואר בביאור הלכה (סימן קסח ד"ה וירא שמים) שלדעת הסוברים תחילתו עיסה וסופו סופגנין אין דינו כפת, צריך לברך עליהם אם אכלם לקינוח, מסתבר שבסופגניות שלנו אינו מברך, לא מיבעיא הנמכרות בשוק שמשביעות מאוד, אלא גם האפויות בבית קטנות ורכות, מכל מקום משביעות קצת, ויש בכוונת האוכל לשם שביעה.

ונחלק עליו בשו"ת אור לציון (חלק ב פרק יב סעיף י בהערה), שאינו יוצא בברכת 'המוציא' כיון שיש ספק האם ברכתו 'מזונות' או 'המוציא', ואין לאכלם תוך הסעודה, אלא יאכלם אחר ברכת המזון ויברך מזונות שהרי השו"ע חזר בו (לשיטתו כפי שהובא לעיל).

ב. לשביעה ולא לקינוח: כיון שהסופגניה אינה ממולאת בשר, יכול לעשות את העיצה של הביאור הלכה (סימן קסח ד"ה וירא שמים) לאכול את הסופגניה לשם שביעה ולא לקינוח, וכך נפטר ב'המוציא'. והסתפק בספר פני השלחן (עמוד נח) האם מועיל עצה זו בסופגניות שעיקרם לקינוח, והסיק שאם רוצה לסמוך על עצה זו, יאכלם לשם שביעה קודם ששבע, ואז מועיל כוונתו.

ג. לכוון לפטור ב'המוציא': בשלמי תודה (חנוכה סימן לא) כתב על פי דברי הביאור הלכה (סימן קסח ד"ה וירא שמים) שיכוין בפירוש בברכת 'המוציא' לפטור את הסופגניה, והוסיף בשלמי תודה שאם מונחים לפניו בשעת המוציא מהני. [ומסתבר, שהיינו דוקא כשדעתו לאכלם בסעודה].

ד. לברך 'מזונות' על מאכל אחר: פתרון נוסף לברך תוך הסעודה 'מזונות' על סוג מאכל שלכל הדעות מברך עליו מזונות תוך הסעודה, או יברך על מאכל אחר 'מזונות' לפני הסעודה, באופן כזה נמצא שממה נפשך בירך כדן.

ה. חתיכות קטנות: העצות שנאמרו מתבסס על כך שאוכלם בסעודה. עצה נוספת גם לא בתוך הסעודה, לחתוך את הסופגניה לפחות פחות מכזית, כמבואר בשו"ע (סימן קסח סעיף י) שרבינו תם מודה שברכתו 'מזונות'. ובביאור הלכה (סעיף י ד"ה אם יש) הביא שהפמ"ג הסתפק אם אחרי הבישול היה כזית ופיררו לפחות מכזית, אם נפקע ממנו שם לחם. ובחזו"א (סימן כו ס"ק ד ה) הוכיח מחשבון הסוגיא בגמ' (ברכות דף לז:): שאפילו פרוסה קיימת שפתתה מברך עליה 'מזונות'. ורק בסמוך לאכילה ממש לא מועיל. לפי זה מומלץ להגיש את הסופגניה לשולחן, חתוכה לשש חתיכות קטנות פחות מכזית, שרבינו תם מודה שברכתו 'מזונות'.

5. מקורות

ישר כח על הסיוע בהכנת המאמר להג"ר יחיאל משה הרסקין שליט"א בעל גיליון לענין הלכה, שעורר נושא חשוב זה (פרשיות ויצא וישלח תשע"ט), ולהג"ר חיים אהרן בלייער שליט"א שהרחיב בזה בגיליון חוקי חיים (חנוכה תשע"ז מספר 21).

סיכום הגיליון:

6. דינים העולים

- א. **ברכה:** עיסה עבה שטיגנה או בישלה, נחלקו הראשונים והפוסקים האם ברכתו 'מזונות', שרק באפיה נקבע 'המוציא', או שברכתו 'המוציא' כי הלישה כמו לחם. וירא שמים יחמיר ויאכלם רק תוך הסעודה.
- ב. **המנהג:** המנהג להקל, שאם לא קבע סעודה מברך 'על המחיה', ואם קבע סעודה עליו מברך 'ברכת המזון', ויש אומרים שמברך 'על המחיה'. ואם לש על דעת לטגן או לבשל לכל הדעות מברך 'על המחיה' אפילו בקבע סעודה. וירא שמים לא יאכלם אלא בתוך הסעודה.
- ג. **סופגניות:** כמעט כל הסופגניות מטוגנות, וברכתם 'מזונות' ועל המחיה, וירא שמים לא יקבע עליהם, ולדעת החזו"א יכול אפילו לקבוע עליהם. סופגניות אפויות ברכתם 'המוציא', ויש אומרים שזה ספק 'המוציא' ספק 'מזונות'.
- ד. **בלי ספקות:** הרוצה לצאת מידי ספק, א. יאכלנו תוך הסעודה - יש אומרים שנפטר בודאי בברכת המוציא כי הסופגניה משביעה, אולם יש מחמירים שגם תוך הסעודה עדיין הוא בגדר ספק כי עיקר המטרה בסופגניה לקינוח. ב. יאכל את הסופגניה לשם שביעה ולא לקינוח, וכך נפטר ודאי ב'המוציא'. ג. יכון בפירוש בברכת 'המוציא' על הסופגניה. ד. יברך 'מזונות' על מאכל אחר שודאי מברכים עליו בסעודה, או יברך 'מזונות' על מאכל אחר קודם הסעודה. ה. יאכל חתיכות קטנות פחות מכזית.
- ה. **מנהג קדום:** מנהג ישראל מקדמת דנא, לאכול בחנוכה סופגניות מטוגנות בשמן - זכר לנס פח השמן ועוד טעמים, ואף שאין לו מקור מפורש בפוסקים, אין לזלזל במנהגים. ❖

עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823 | 5047867@gmail.com

מערכת 'עומק'

להצטרפות לרשימת
המקבלים את הגיליון
ישירות למייל שלחו
בקשת הצטרפות
5047867@gmail.com

הנושא לשבוע הבא;

קריאת 'קומיקס' בשבת

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפ"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח - רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות' ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.
וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

הפשט' מאחלת לכל

הקוראים הנכבדים

ולכל בית ישראל

"א פרייליכן

לעכטיגן חנוכה"